

**ABŞERONDA XƏZƏR DƏNİZİ İLƏ ƏLAQƏSİ OLAN
GÖLLƏRİN EKOLOJİ DURUMU**

Ziyadxan Nəhibəyli

texnika elmləri doktoru, professor

Böyük-Şor gölü Abşeron yarımadasının mərkəzində, Bakı şəhərinin Binəqədi, Sabunçu və Nərimanov bölgələri ərazisində yerləşir. Göl Abşeron yarımadasının ən böyük gölüdür. Son 50-60 ildə bu göldə ekoloji vəziyyət güclü sürətdə dəyişməkdədir. Bu, yarımada neft sənayesinin inkişafı ilə bağlı olaraq neftçixarma sahələrində neftlə yanaşı çıxardılan lay sularının, Binəqədi və Biləcəri qəsəbələrində yerləşən müxtəlif istiqamətli sənaye və ətrafda olan yaşayış məntəqələrinin məişət-təsərrüfat çirkab sularının axıntılarının artması və eləcə də göl ətrafında mərkəzləşmiş kanalizasiya şəbəkəsinin olmaması ilə bağlıdır. Gölün sahəsi təqribən 2-3 dəfə artmış, suların tərkibində neft məhsullarının, fenolların, səthi-aktiv maddələrin, ağır metalların və digər zərərli maddələrin qatılığı yol verilən tələbdən dəfələrlə, bəzən 10 dəfələrlə çoxalmışdır. Yeni tikilən qəsəbələrdə isə kanalizasiya xətləri quraşdırılmadığından onların kommunal-məişət tullantı suları gölə axıdılır. Gölün eni 1,5-2 km, uzunluğu 10 km, maksimal dərinlik isə 4,2 m, su səthi 1300 ha, həcmi 47,3 mln m³ -dir. Böyük-Şor gölüne şəhərin Nərimanov, Sabunçu və Binəqədi bölgələri ərazisindən, göl ətrafı yaşayış sahələrində kanalizasiya xətləri olmadığından orada yerləşən müəssisələr və fərdi evlərin tullantı sularının axıdılması reallıqdır. Hazırda irili-xırdalı 49 mənbədən gölə gün ərzində təqribən 15,2 mln m³-dən artıq sənaye və məişət çirkab suları daxil olur. Gölə axıdılan bu çirkab suların çox hissəsi "Baksol" yaşayış sahəsi ərazisindəndir. Bu ərazidə ona qədər üzlük daş-piltə saxları, kiçik müəssisə və s. fəaliyyət göstərir. Burada bir neçə "donuzxana" təsərrüfatı fəaliyyət göstərir ki, bütün bu qeyd olunan istehsalat sahələrinin sənaye çirkab su-

ları təmizlənmədən və zərərsizləşdirilmədən - Böyük-Şor gölüne axıdılır.

Gölün səviyyəsini aşağı salmaq məqsədi ilə 1983-cü ildə gölün şimal-şərq sahilində Sabunçu bölgəsi ərazisində məhsuldarlığı 36 min m³/gün olan 12 saylı nasos stansiyası tikilib istismara verilmişdir. Həmin vaxtdan etibarən "Azərsu" ASC tərəfindən gölün suyu Hövsan kanalına vurulur. Hal-hazırda nasos stansiyası işlək vəziyyətdədir və gün ərzində 23,0 min m³ suyu göldən götürərək Hövsan kanalına nəql edir, hansı ki, bu kanal vasitəsi ilə çirkab sular təmizlənmədən Xəzər dənizinə axıdılır. Böyük-Şor gölünün səviyyəsinin qalxmasının qarşısını tamamilə almaq məqsədi ilə Rəsulzadə qəsəbəsində gücü 126 min m³/gün olan 4 saylı nasos stansiyası tikilmiş və 1994-cü ildə Bakı şəhər Kanalizasiya Xidmətinə istismara verilmişdir. Bu nasos stansiyası hazırda Biləcəri, Xırdalan və Rəsulzadə qəsəbələrinin tullantı sularını qəbul edərək Hövsan Aerasiya Stansiyasına nəql edir.

4 saylı nasos stansiyası hal-hazırda 70,4 min m³/gün gücü ilə işləyir. Bundan əlavə 2004-cü ilin aprel ayından Böyük-Şor gölünün Bakı-Aeroport yolunun sol tərəfindən gölün damba hissəsinə kimi kiçik gölməçələri qurutmaq məqsədi ilə bu dambanın üzərində gücü 32,0 min m³/gün olan 1 ədəd nasos quraşdırılmışdır və hazırda nasos fəaliyyətdədir.

Böyük-Şor gölünün cənub-şərq hissəsində (Dövlət Yol Polisinin cərimə meydançası yaxınlığında) salınmış fərdi yaşayış evlərinin məişət-fekal çirkab sularının gölə axmasının qarşısının alınması məqsədi ilə burada yeni nasosxana tikilib istismara verilmişdir ki, bu nasosxana vasitəsi ilə çirkab sular mərkəzləşmiş şəhər kanalizasiya sisteminə nəql olunur.

Böyük-Şor gölündəki suda ammonium ionları (NH₄)-1,5; asılı maddələr-2,3; sintetik səthi aktiv maddələr (SSAM)-3,0 və neft məhsullarının-12,6 dəfə tələbdən artıqdır. Aparılmış mikrobioloji tədqiqatların nəticəsinə görə nümunə çirklidir, bəzi çöpü bakteriyalarının miqdarı-120 000 ədəd/litrdir.

Hacı-Həsən gölü Bakı şəhərinin şimal-qərb hissəsində, Yasamal dərəsində yerləşir. Akvatoriyası 2,5 km², orta dərinliyi 2 m, həcmi isə 3,2 mln. m³ -ə yaxındır. Sözügedən göl təbii çökəklikdə yerləşdiyindən ətraf sahələrə düşən yağıntı suları axaraq bu göldə cəmləşir. Bundan başqa göldə suyun səviyyəsinin durmadan artmasına səbəb Xırdalan və Sulutəpə qəsəbələrindən axıdılan məişət-fekal çirkab sularıdır. 2004-cü ildən Xırdalan qəsəbəsində formalaşan çirkab suların 4 saylı nasos stansiyasına nəqli ilə əlaqədar (bu nasos stansiyası vasitəsi ilə çirkab sular Hövsan Aerasiya Stansiyasına ötürülür). Hacı-Həsən mexaniki təmizləmə qurğularına çirkab suların nəqli dayandırılmışdır. Bununla əlaqədar güman etmək olar ki, Hacı-Həsən gölüne axıdılan çirkab suların həcmi azalacaq. Lakin, Sulutəpə və Hacı-Həsən qəsəbələrinin ətrafında olan boş torpaq sahələrində fərdi yaşayış ev-

lərinin tikintisi nəticəsində gölə axıdılan çirkab suların həcmi daha da artmışdır. Gölün səviyyəsini tənzimləmək məqsədi ilə 1970-ci illərdə Qırmızı gölə çəkilmiş çıxış xətti daha da gərgin fəaliyyət göstərməkdədir. 1930-cu ilə qədər Hacı-Həsən gölü öz təbii xüsusiyyətlərini qoruyub saxlasa da, sonralar göl ətrafında aparılan istehsalat işləri, ətraf ərazilərdə qaydasız yaşayış sahələrinin formalaşması, gölə böyük həcmdə qeyri müəşəkkil axarlar vasitəsilə, təmizlənmədən və zərərsizləşdirilmədən çirkab suların axıdılması ilə nəticələnmişdir ki, bu da gölün təbii mühitinə əhəmiyyətli dərəcədə ziyan vurmuşdur.

Hacı-Həsən gölünün Qu gölüne çıxışında su tərkibində nitritlər (NO_2)-3,1 və oksigenə biokimyəvi tələbatın (OBT_2)-16,6 dəfə tələbdən artıqdır. Aparılmış mikrobioloji tədqiqatların nəticəsinə görə nümunə çirklidir, bağırsaq çöpü bakteriyalarının miqdarı-380 000 ədəd/litrdir.

Hacı-Həsən qəsəbəsi ərazisindən eyni adlı gölə 3 çıxış qeydə alınmışdır. "Binəqədi-neft" NQÇI-nin 4 saylı sexinin yaxınlığında yeni salınmış yaşayış sahəsində formalaşan çirkab suların bir qismi həmin NQÇI-yə məxsus buxarlanma anbarında yığılan lay sularına qarışır, qalan hissəsi isə birbaşa təmizlənmədən ($6220 \text{ m}^3/\text{gün}$) Hacı-Həsən gölüne axıdılır.

Hacı-Həsən qəsəbəsi ərazisində 2-ci çıxışdan gün ərzində təqribən 200 m^3 , 3-cü çıxışdan isə 290 m^3 həcmində çirkab sular Hacı-Həsən gölüne axıdılır. Yeni avto-vağzalın alt tərəfindən Hacı-Həsən gölüne qədər olan məsafədə xeyli sayda müəssisələr yerləşir ki, bütün bu müəssisələrin çirkab suları bu ərazidə mərkəzləşmiş şəhər kanalizasiya şəbəkəsinin olmaması üzündən Hacı-Həsən gölüne axıdılır.

Hacı-Həsən qəsəbəsində göl ətrafında 10-a qədər müxtəlif tərkibli tullantı suları formalaşdıran kiçik müəssisə və xidmət sahələri fəaliyyət göstərir ki, onların da istehsalat çirkab suları təmizləmədən gölə axıdılır. Son nəticədə sözügedən gölə axıdılan çirkab sular Qırmızı göl vasitəsi ilə Xəzər dənizinə ötürülür.

Həmin sexlərin birindən (daş sexindən) təhlillər üçün götürülmüş suda sintetik səthi aktiv maddələr (SSAM)-1,6; asılı maddələr-6,1 nitritlər (NO_2)-9,7; oksigenə biokimyəvi tələbatın (OBT_2)-15,0 və dəfə tələbdən artıq olması müəyyən edilmişdir. Aparılmış mikrobioloji tədqiqatların nəticəsinə görə nümunə çox çirklidir, bağırsaq çöpü bakteriyalarının miqdarı-5 960 000 ədəd/litrdir. Hacı-Həsən gölü ətrafı bir neçə məntəqədə çirkab suların relyef boyu axması bataqlıq sahələrin əmələ gəlməsinə və göl ətraf yaşayış sahələrində formalaşan bərk məişət tullantılarının idarə olunmamasından ərazidə bir neçə yerdə pərakəndə halda zibilxanaların yaranmasına səbəb olub, nəticədə, belə sahələr ekoloji gərgin ərazilərin yaranmasına gətirib çıxarıb.

"Sahil" şadlıq sarayının Hacı-Həsən gölüne çıxışında suda sintetik səthi aktiv

maddələr (SSAM)-3,0; ammonium ionları (NH_4)-3,3; asılı maddələr-3,7 və oksigenə biokimyəvi tələbatın (OBT_5)-26,6 dəfə tələbdən artıq olması müəyyən edilmişdir. Aparılmış mikrobioloji tədqiqatların nəticəsinə görə nümunə çox çirklidir, bağırsaq çöpü bakteriyalarının miqdarı-15 400 000 ədəd/litrdir.

Qırmızı göl Yasamal dərəsinin cənub hissəsində, Puta körfəzinin yanında, Hacı-Həsən gölündən cənub-şərqdə yerləşir və ərazisi təxminən 7,2 km^2 , suyunun həcmi 8,3 mln. m^3 təşkil edir. Hazırda göl Lökbatan qəsəbəsindən Puta burnuna qədər olan məsafəni əhatə edir ki, bu da süni damba və avtomobil yolları ilə ayrılmışdır. Gün ərzində Lökbatan qəsəbəsindən 25 min m^3 məişət-fekal vəf qismən istehsalat suları təmizlənmədən Qırmızı gölə, oradan da xüsusi kollektor vasitəsilə Xəzər dənizinə axıdılır.

Qırmızı gölün Xəzər dənizinə çıxışından götürülmüş su nümunəsində neft məhsulları-5,2; OBT_5 -46,6 və asılı maddələr-8,9 dəfə tələbdən artıqdır. Bağırsaq çöpü bakteriyalarının sayı-1030 000 ədəd/litrdir.

El arasında "Qu gölü" kimi tanınan göl Lökbatan qəsəbəsinin təzə mikrorayon adlanan (şərq hissəsi) yaşayış sahələrindən axıdılan məişət-fekal və Xocahəsən gölündə səviyyəni tənzimləmək məqsədi ilə çəkilmiş xüsusi kanalla axıdılan sularının hesabına formalaşmışdır. Göldən Xəzər dənizinə olan kollektorun sıradan çıxması nəticəsində çirkab sular Bakı-Astara şossesinin altından keçdikdən sonra 100 m aralıda kollektorun tutulması üzündən daşaraq ətraf sahələrə yayılmış və nəticədə sahil zolağı bataqlıqlaşmışdır.